

19/8

19/8

Nationalism och internationalism

Den ryska diplomatresan

för nära tre veckor sedan till för utlåningar förbjudna platser i skärgården har ännu inte utretts av utrikesdepartementet, eller i varje fall har intet meddelande om resultatet lämnats till pressen. Att saken skötts egendomligt är redan tydligt; det tog fjorton dagar innan landsfiskalens rapport ingavs, och sedan dess har ytterligare flera dagar gått utan att ett klarläggande i någon form skett. Vidare tycks intet ha gjorts för att förmå vederbörande ryssar att ställa i skärgården tagna fotografier till förfogande. Enligt en rad folkrättsliga auktoriteter finnes rätt för ett lands myndigheter att hindra diplomater att begå brott genom beslagtagande av vapen och dylikt; motsatsen vore ju för övrigt orimlig. Som exempel kan nämnas den norska Rautenfelsaffären 1917, då en tysk kurirs bagage öppnades på grund av befogade misstankar att han medförde bomber. Fotografier av hemliga försvarsanordningar är visserligen något mindre utmanande än bomber, men någon principskillnad lär inte finnas. Alldeles otroligt är att man inte ens synes ha anmodat ryssarna att förete sina fotografiapparater; en sådan anhållan kan i varje fall inte kränka exterritorialiteten.

Det är svårt att tro att utrikesministern skall försöka sig på mörkläggningsmetoder av den art som han misslyckades med i 1947 års spionerifall. Nu

har man emellertid skäl att kräva inte bara ett klart, utan också ett snabbt besked.

TILL NATIONALISMENS

främsta historiker hör Carlton J. H. Hayes, professor vid Columbia, under andra världskriget amerikansk ambassadör i Madrid. I ett av sina huvudarbeten, "Historical Evolution of Modern Nationalism" (1931) söker han fixera skilda former av nationalism. Han talar bland annat om den jakobinska nationalismen, som under och efter franska revolutionen sökte forma alla folk efter det franska mönstret och som i allt högre grad blev en bas för franska expansionstendenser; om den liberala nationalismen, som länge hoppades på att en mänsklighet av fria och självstyrande nationer skulle leva i samverkan och fred; om den integrala nationalismen, som närmast är liktydig med fascism. Det framgår redan av detta att Hayes med nationalism inte menar en överdriven och ohämdad fosterländskhet (right or wrong, my country), utan över huvud känslan av nationell sammanhållning, särprägel och mission. Varför denna känsla sedan slutet av 1700-talet fått en helt annan medvetenhet och styrka än tidigare säger han sig inte kunna klargöra: han ifrågasätter ett sammanhang med demokratin, som kräver en viss enhetlighet hos valmännen, med försvagandet av tron på övernaturliga makter och behovet av ett surrogat för denna tro, och framför allt med det ständigt stegradet kravet på att staten — och då helt naturligt främst den nationella staten — skall tjänstgöra som ett instrument för mänskligt framsteg på alla områden. I all nationalism, liksom i alla tendenser att framhäva och förhålliga styrkan och värdet av en bestämd gemenskap, ligger faran för en självhävdelse på andras bekostnad.

Det är nu femtio år sedan Hayes började sin bana som student vid Columbia. Jubileet har givit anledning till en i USA ännu rätt ovanlig hyllning, en festskrift av vänner och lärjungar: *Nationalism and Internationalism* (Columbia University Press, pris \$5.75). I inledningen betecknas Hayes som "den amerikanska historieskrivningens Meinecke"; det ligger något i denna karaktäristik, även om Meinecke å ena sidan arbetar med större perspektiv, å andra sidan företer en dogmatism med inslag av mystagogi som är Hayes — liksom amerikansk historieforskning i allmänhet — djupt främmande.

Carlton J. H. Hayes

dylika svagheter ligger i människans natur och framträder alldeles oberoende av nationalkänslan. — Det är uppenbart en något idealiserad skildring. Wuorinen förbigår helt sådana saker som storfinskheten, de svenska försöken att vinna Åland efter det första världskriget, de underliga norska anspråken på Grönland. Men utan tvivel har han rätt i att nationalkänslan i Norden är relativt ofarlig; detsamma kan sägas om andra små kulturländer, såsom Schweiz, Holland och Belgien.

Nationalism och historia i de preussiska folkskolorna under Wilhelm II" är en uppsats av professor W. Langsam, som ger en intressant belysning av den elementära historieundervisning-

Festskriften omnämnes närmast därför att den — bland många utmärkta och några otillätligt svaga bidrag — bjuder på en del uppsatser av intresse även för svenska lekmän.

Finsk-amerikanen J. Wuorinen, liksom Hayes professor vid Columbia, har skrivit om "uppkomsten av en modern nationalkänsla" i Skandinavien. Det är Napoleonidens omvälvningar — Danmarks stympning, Finlands separation från Sverrige, den framtvingna norsk-svenska unionen — som lade grunden till en modern "nationalism" i de fyra länderna, skriver Wuorinen med rätta; i sin något schematiska framställning klargör han emellertid inte tillräckligt hur systematiskt denna nationalkänsla, särskilt i Finland och Norge, utbildades under inflytande av kontinentala strömningar (t. ex. Snellman inspirerad av Hegel). För närvarande är de skandinaviska länderna typiska exempel på liberal nationalism: militarism och krigisk expansion avvisas, tvister avgörs genom skiljedom, "och dessa folks existens som fria nationer tjänar frihetens intresse överallt". Att även denna nationalkänsla är förenad med skryt, förakt för andra folk och liknande simpla drag är enligt Wuorinen utan betydelse, ty

gen under det tyska kejsardömet. Kejsar Wilhelm insåg tidigt de möjligheter till propaganda som de obligatoriska skolorna erbjöd och förkunnade redan den 1 maj 1889 — som preussisk konung — att skolan borde bekämpa "spridningen av socialistiska och kommunistiska idéer" och starkare än förut verka för "gudsfruktan och fosterländskärllek". Enligt hans personliga direktiv lades tonvikten alltmör på modern tysk historia; "vi måste", yttrade han vid en skolkonferens i december 1890, "uppföstra nationella unga tyskar, inte greker eller romare", och för detta ändamål gällde det först och främst att ge en bild, en av tyskt synsätt präglad bild, av det samtida läget och Tysklands ställning i världen. Tysklands enande under Hohenzollrarnas ledning blev det stora motivet i historieundervisningen — för övrigt i hög grad också i historieforskningen —, och den tyska civilisationen framställdes som den högsta i världen. Omkring 95 procent av undervisningen ägnades tysk historia; mellan 60 och 70 procent av utrymmet i de vanliga skolböckerna upptogs av krigsskildringar, medan återstoden främst gick till förhållande av de preussiska furstarna; arvfienden Frankrike omtalades med hat och förakt. Man får komma ihåg att tjugofem år av dylik undervisning satt spår hos det tyska folket ända intill vår egen tid.

Hegels tunga hand" är titeln på en utmärkt liten uppsats av professor Charles Cole. Det är

D • N
20/8 1950

Demokrati och statstyranni

För de generationer av teoretiker och politiker som gjorde demokratin till ett mål för framsteget i västerlandet var det en självfallen sak att denna statsform betydde inte bara folklig självstyrelse, utan också en vidgad självständighet, om man så vill en vidgad självstyrelse för de enskilda människorna. Det är kungstanken hos alla de ledande äldre demokraterna, hos Thomas Paine likaväl som hos Tocqueville. Genombrottsålderns mest representativa demokrat, Thomas Jefferson, krävde begränsning av statsstyrelsen med samma iver som han krävde majoritetsstyrelse; man måste motverka den naturliga tendens enligt vilken "statsmakten ständigt vann terräng på frihetens bekostnad". Denna tankegång uppbars inte blott, inte ens väsentligen, av den gammalliberala tron på en fri ekonomisk välsignelse; den bottnade i uppfattningen att människorna var skickade till självverksamhet och att de genom denna blev bättre och lyckligare. Så naturlig tedde sig misstron mot staten att socialismens främsta ideologer, Karl Marx och Friedrich Engels, i statens totala avskaffande såg ett villkor för det fria framtidssamhället.

Utvecklingen gick i stället den väg som Jefferson fruktat. I stat efter stat blev demokratin genomförande begynnelsen till ett nytt skede av statsingripande och statskontroll. För de stora folkgrupper som krävde demokrati och förde den till seger var det i regel inte fråga om att vidga ramen för den enskildes fria handlande. Demokratin var ett medel att erövra statsmakten, och man erövrade inte för att abdikera, utan för att utnyttja. I stället för en svag statsstyrelse, avlägsen från individernas tävling och konflikter, fick man en styrelse av större kraft och omfattning än förut — ett obetydligt redskap i händerna på de grupper

som kunde vinna en majoritet, en skiljedomare mellan grupper som stred utan att nå ett avgörande. Gammalliberalismen blev nyliberalism; socialismen blev statsocialism; det tidiga 1800-talets idéer föll nästan i glömska i demokratisk debatt.

För oss alla ter sig denna utveckling ofrånkomlig och i huvudsak värdefull. Jeffersons och girondisternas ideal kunde möjligen passa de från vår synpunkt primitiva samhällen i vilka de framfördes. Industrialismens problem kunde inte bemästras av en statsmakt på avskrivning. En stat som blott skyddade äganderätten och den medborgerliga friheten skulle i realiteten ha uppträtt som de besittandes tjänare. De sociala reformerna har varit förutsättningen för den utjämning, den känsla av likställighet och självständighet som Jefferson redan såg förverkligad i 1790-talets amerikanska bondestat. Ett halvt århundrade av effektivt statsarbete har ur detta perspektiv inneburit att vi i viktiga hänseenden kommit tillbaka till utgångspunkten; en principiell diskussion är åter rimlig.

Demokratin måste bygga på partier som genom att vädja till opinionen skaffar sig en andel av eller hela statsmakten. Med denna konkurrens följer risken att alla anledningar till missnöje, alla möjligheter till för viktiga grupper tilltalande förändringar exploateras. Det blir lätt så att varje motiverat ingripande kommer till stånd utan tanke på de olägenheter och faror som följer med summan av dessa ingripanden. Man kan på skilda områden tänka ut och propagera reformer som betraktade var för sig ter sig som förbättringar, men som totalt blir tyngande. Det ligger nära till hands att i det enskilda fallet bortse från att en marginal av fritt handlande i och för sig är ett värde, att en sådan marginal krävs inte bara för

att människor skall bli självständiga och aktiva, utan också för deras trevnad. Bertrand Russell och andra har i sin kritik av tendenserna till statstyranni framhåvt att det behövs utrymme för äventyrlust, originalitet och till och med en oroande och till synes asocial särart. Det är riktigt. Men även de stillsamma och fogliga, som är en modern statsstyrelsens önskebarn, har behov av utrymme, mår bra av utrymme. I och med att denna marginal krymper samman blir livet grått för alla utom för de förmyndare som i uppställande av ständigt mer detaljerade levnadsregler får utlopp för sin handlingslust.

Ju mera staten ingriper, desto bräckligare blir illusionen att dessa ingripanden är utslag av folkets vilja. De allmänna lagarna som enligt Rousseau måste godkännas av folket självt kunde tänkas bli föremål för en debatt som utmynnade i en medveten och klar majoritetsopinion. De detaljbestämmelser som nu dagligen ströms ut över landet har intet med folkvilja att göra. I regel har de inte att göra ens med representationens eller regeringens vilja. De utformas på varje litet område för sig av ett fåtal tränade byråkrater, de är kända endast av dessa byråkrater. På detta sätt förvandlas folkstyrelsen steg för steg till ett ämbetsmannaväld av urgammal typ. Då dessa tjänstemän säges handla i folkets namn är det lika meningslöst som då de förr uppträdde med fullmakt av Gud, den naturliga rätten eller monarken av Guds nåde. Men själva föreställningen att folket styr ger rättfärdigande åt alla ingrepp. Den föreställningen propageras med iver samtidigt som staten fjärrar sig från folket, blir ett för folket okänt system av regler och tvång och straff.

De enskilda människorna måste få klart för sig att vid en viss punkt en utvidgning av statsverksamheten inte är en utvidgning av folkmakten, utan tvärtom innebär folkets abdikation till byråkraternas förmån. Demokratin omvandling till statstyranni är fullbordad då individerna så helt inkapslas i statsmaskineriet att marginalen även för fritt politiskt handlande försvinner — då är det slut

inte egentligen Hegels historiefilosofi som här åsyftas — med framstegstanke, världsande och dylikt — och inte heller hans dialektiska metod, utan de ovetenskapliga tendenser hos Hegel som kan sägas ha gjort denna historiefilosofi möjlig. En sådan tendens är att upphöja vissa abstraktioner till handlande enheter, till ett slags personligheter (frihet, stat, ande, förnuft), en annan är benägenheten att rent spekulativt forma allmänna idéer eller lagar, vilkas giltighet sedan "bevisas" genom godtyckligt valda illustrationer. Dessa tendenser, som gjort Hegel till historiens onda ande, framträder, såsom Cole betonar, även i modern historieskrivning. Spengler och Toynbee är skolexempel härpå, ytterst grova exempel visserligen, men lockande och farliga genom att tankeflykten förenas med stor lärdom och flott stil. "Det är här inte", skriver Cole närmast med hänsyn till Spengler, "fråga om historia. Vad som bjuds är, liksom hos Hegel, poesi, eller poetisk-filosofisk spekulering, garnerad med eller till och med sammanfattad av historiskt material." Torftigare som poet och något vederhäftigare som historiker är Werner Sombart, även han dock ett gott bevis på hegelianskt fördärv.

Cole söker slutligen också hos Eli Heckscher — som dock behandlas med en helt annan respekt än de förut nämnda författarna — finna exempel på tankefel av berörd typ. Det är Heckschers bok om merkantilismen debatten gäller, och valet av objekt förklaras av att Cole själv skrivit ett arbete på området. Även i detta fall ligger det måhända något riktigt i kritiken, men man påminnes främst om att det är nästan omöjligt att skriva historiska översikter med perspektiv utan att i någon mån skatta åt den glansfulla schematisering för vilken Hegel förblir den störste representanten.

HERBERT TINGSTEN